

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده علوم اجتماعی و ارتباطات

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد جامعه شناسی

سوگیری در مسئولیت پذیری اجتماعی شهروندان و عوامل موثر بر آن

(مطالعه موردی شهروندان شهر کاشان)

استاد راهنما:

دکتر ابوتراب طالبی

استاد مشاور:

دکتر اسماعیل عالی زاد

پژوهشگر:

امیر حسین بحری پور

مهرماه ۱۳۹۲

فرم تعدنامه پایانامه/رساله

اینجانب **امیر حسین بحری پور** دانشجوی رشته **جامعه‌شناسی** در مقطع **کارشناسی ارشد** متعهد می‌شوم که در نگارش پایان‌نامه‌ام با عنوان

سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی شهروندان شهر کاشان)

اصول امانت‌داری و حقوق مالکیت معنوی مربوط به منابع و مأخذ مورد استفاده را رعایت کرده و در صورت اثبات خلاف دانشگاه مجاز است طبق مقررات با اینجانب رفتار نماید.

تاریخ

امضا دانشجو

تقدیم به

روح پدرم، او که یک آسمان شکوه و ایثار بود، او که روشنایی وجودش
چشمان خورشید را خیره می کرد.

تقدیم به

مادرم، که فرشته ی زیبای مهر و محبت است و عشق از وجود او معنا می
گیرد. تقدیم به او که خود می سوزد تا برافروزد.

تقدیم به

همسرم، فرشته حلم و مهربانی، خاضع و بی ریا، صبور و باگذشت. او که با
فداکاری خود و تحمل سختی ها زندگی را بر من آسان نموده است.

تقدیر و تشکر

در اینجا وظیفه شاگردی خود می‌دانم که از همه اساتید محترم گروه علوم اجتماعی که در طول دوره تحصیلی از وجود آنها بهره‌مند بوده‌ام، بخصوص از زحمات و مساعدت‌های بی دریغ استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر ابوتراب طالبی که با راهنمایی عالمانه و صمیمانه ایشان این کار به سر منزل مقصود رسید، تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین بر خود لازم می‌دانم از استاد محترم، جناب آقای دکتر اسماعیل عالی زاد که با وجود مشغله فراوان، زحمت مشاوره این پایان نامه را تقبل نمودند و با دقت نظر خود نکات مهمی را به بنده اموختند، تقدیر و تشکر نمایم.

در پایان، از سرکار خانم دکتر طاهره قادری که زحمت داوری این پایان نامه را بر عهده گرفتند و نیز از تمامی دوستانی که به نحوی مرا در تدوین و تنظیم پایان نامه حاضر یاری فرمودند، سپاسگذاری می‌کنم.

چکیده

این تحقیق به تحلیل سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان شهر کاشان می‌پردازد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این تحقیق دارای پنج بعد جامعه‌ای، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی می‌باشد. تأثیر متغیر-های سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی و دینداری و نیز متغیرهای زمینه‌ای جنس، سن و وضعیت تأهل و نیز ابعاد سرمایه اجتماعی و دینداری بر سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته بوده است. جامعه آماری پژوهش، شهروندان بالای ۱۸ سال شهر کاشان در سال ۱۳۹۲ بوده‌اند. در این تحقیق از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شده و حجم نمونه مورد مطالعه ۳۸۳ نفر بوده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که سوگیری غالب شهروندان کاشان در مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فردی می‌باشد. سوگیری شهروندان در ابعاد جامعه‌ای، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی متفاوت می‌باشد. جمعی‌ترین سوگیری در میان ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی مربوط به بعد زیست محیطی می‌باشد. نتایج حاصل از آزمون فرضیات، معناداری رابطه بین متغیرهای سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی و دینداری را با سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان، تأیید و رابطه بین متغیر سرمایه اقتصادی را با سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی رد می‌کند. نتایج همچنین نشان می‌دهند که بین هر سه بعد سرمایه اجتماعی (روابط اجتماعی، هنجار عمل متقابل و اعتماد) و سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی معنادار وجود دارد. رابطه بین ابعاد دینداری (اعتقادی، پیامدی، احساسی و مناسکی) و سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز تأیید شد. نتایج به دست آمده همچنین وجود رابطه معنادار را بین متغیرهای سن و وضعیت تأهل شهروندان و سوگیری آنها در مسئولیت‌پذیری اجتماعی را نشان می‌دهد در حالیکه رابطه معناداری بین متغیر زمینه‌ای جنس و سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشاهده نشد.

نتایج تحلیل چند متغیره هم نشان می‌دهد که از بین متغیرهای مستقل، متغیر دینداری، بیشترین قدرت تبیین و اثرگذاری را بر سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی داشته است.

واژه‌های کلیدی: سوگیری فردی، سوگیری جمعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سرمایه، دینداری، دوراهی اجتماعی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات	
۱-۱. مقدمه.....	۱
۱-۱-۱. اشتراک زن و مرد در هویت انسانی و همسانی در آفرینش.....	۵
۱-۱-۲. تفاوت در جنسیت طبیعی.....	۶
۱-۱-۳. زبان.....	۶
۱-۲. بیان مسئله اصلی پژوهش.....	۷
۱-۳. تاریخچه علمی پژوهش.....	۹
۱-۴. اهداف پژوهش.....	۹
۱-۵. فرضیه‌ی پژوهش.....	۱۰
۱-۶. روش اجرای پژوهش.....	۱۰
فصل دوم: واژگان (نقش جنسیت در واژگان شعری)	
۱-۲. نظام زبان.....	۱۱
۱-۱-۲. نقش و تأثیر زبان در ادبیات.....	۱۲
۲-۱-۲. نقش جنسیت در زبان.....	۱۲
۲-۲. نقش جنسیت در واژگان شعری.....	۱۳
۳-۲. درباره‌ی شاعران.....	۱۵
۱-۳-۲. فروغ فرخ‌زاد.....	۱۵
۲-۳-۲. مهدی اخوان ثالث.....	۱۶
۳-۳-۲. نقش جنسیت در واژگان شعری فرخ‌زاد.....	۱۸
۱-۳-۳-۲. واژگان شعری مشترک زنانه در دو مجموعه فرخ‌زاد.....	۲۳
۲-۳-۳-۲. واژگان زنانه در شعر فرخ‌زاد.....	۲۶
۴-۳-۲. نقش جنسیت در واژگان شعری اخوان ثالث.....	۳۶
۱-۴-۳-۲. واژگان مردانه در شعر اخوان ثالث.....	۳۸
فصل سوم: بررسی مقوله‌ی روساخت و ژرف‌ساخت در اشعار آزاد فرخ‌زاد و اخوان ثالث	
۱-۳. رابطه‌ی علم معانی با مسئله.....	۴۴
۱-۱-۳. توضیحی درباره‌ی انواع جملات.....	۴۵
۱-۱-۱-۳. جمله خبری.....	۴۵
۲-۱-۱-۳. جمله پرسشی.....	۴۵

۴۵	.....جمله امری.....۳-۱-۱-۳
۴۶	.....جمله عاطفی.....۴-۱-۱-۳
۴۶	.....معنی شناسی - منظورشناسی.....۲-۳
۴۷	.....شاخه‌های منظورشناسی.....۱-۲-۳
۴۷	.....مشخصه‌های جنسیت در زبان.....۳-۳
۴۹	.....دنیای زنان و مردان.....۱-۳-۳
۴۹	.....بررسی تفاوت‌های جنسیتی در کاربرد زبان.....۲-۳-۳
۵۲	.....نظریات مختلف در مورد تفاوت زبانی.....۱-۲-۳-۳
۵۵	.....بررسی داده‌ها بر طبق دو الگوی زبانی هاید.....۲-۲-۳-۳
۵۶	.....نقش‌های معنایی (معنای اولیه و ثانویه) جملات.....۳-۳-۳
۵۶	.....بررسی کاربردهای جملات دستوری و معنای ثانوی در اشعار آزاد فرخ‌زاد.....۱-۳-۳-۳
۵۶	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات پرسشی.....۱-۱-۳-۳-۳
۶۰	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات امری.....۲-۱-۳-۳-۳
۶۱	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات خبری.....۳-۱-۳-۳-۳
۶۴	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات عاطفی.....۴-۱-۳-۳-۳
۶۵	.....بررسی کاربردهای جملات دستوری و معنای ثانوی در اشعار آزاد اخوان ثالث.....۲-۳-۳-۳
۶۵	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات امری.....۱-۲-۳-۳-۳
۶۹	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات پرسشی.....۲-۲-۳-۳-۳
۷۳	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات خبری.....۳-۲-۳-۳-۳
۷۸	.....نمونه‌های ژرف‌ساخت از روساخت جملات عاطفی.....۴-۲-۳-۳-۳

فصل چهارم: نتیجه‌گیری

۸۱	.....نتیجه‌گیری.....
۸۷	.....فهرست منابع.....

فصل اول
کلیات تحقیق

۱-۱- طرح مسأله

انسان موجودی اجتماعی است که دائماً در اجتماع به سر برده و در تعامل با انسان‌های دیگر قرار دارد. وی همواره باید یاد بگیرد که چگونه در جمع زندگی کند و در عین حال نیازهای خود را نیز ارضاء نماید. او باید این نکته را بیاموزد که عملکردش در جامعه به طور مستقیم یا غیر مستقیم با دیگران در ارتباط است و خواه ناخواه تأثیراتی در جمع خواهد گذاشت. این جمع می‌تواند از واحد کوچکی مثل خانواده تا کل زیست جهان متغیر باشد. در جریان این یادگیری وی به این نکته پی خواهد برد که در جست‌وجوی نیل به اهداف فردی در اجتماع، وی نمی‌تواند دیگران و انتظاراتشان را نادیده بگیرد. این همان چیزی است که پایه اساسی مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ را بنا می‌نهد. اساساً مفاهیمی چون مسئولیت‌پذیری^۲، دیگرخواهی^۳، نوع دوستی^۴ و مفاهیمی از این دست، اهمیت حضور دیگری را در جامعه گوشزد کرده و هریک در راستای تقویت وجدان فردی و جمعی عمل می‌کنند.

اجتماعی بودن انسان برای او موقعیت‌هایی را به همراه آورده است که در آن دائماً منافع فردی وی با منافع جمعی گره می‌خورد. از این موقعیت‌ها در ادبیات جامعه‌شناسی به «دوراهی اجتماعی»^۵ تعبیر می‌شود و آن به موقعیت‌هایی اشاره دارد که در آن کنشگر درگیر انتخاب از میان نفع فردی یا نفع جمعی برای موضوعی مشخص است. نکته مهم اما زمانی آشکار می‌شود که بر این امر واقف باشیم که همیشه بین این دو منافع انطباق و هماهنگی وجود ندارد و گاهی ممکن است بین این دو تضاد و ناهماهنگی وجود داشته باشد. یکی از این موقعیت‌هایی که ممکن است این تضاد و ناهماهنگی خود را نشان دهد موقعیت‌هایی است که فرد در آن موقعیت‌ها بایستی مسئولیت‌پذیری اجتماعی خود را نشان دهد.

نکته مهم در این بحث سوگیری در قبال مسئولیت‌های اجتماعی می‌باشد. کنشگر درگیر در موقعیت‌های مربوط به دوراهی اجتماعی در نهایت با انتخاب سوگیری در قبال آن موضوع این دوراهی را برای خود حل می‌کند اما آثار و تبعات انتخاب وی بسیار متفاوت می‌باشد. افراد در موقعیت‌های اجتماعی مختلف ممکن است مسئولیت-

---

^۱- Social Responsibility

^۲- Responsibility

^۳- Altruism

^۴- Humanism

^۵-Social Dilemma

های خود را انجام دهند ولی سوگیری آن‌ها نسبت به مسئولیت‌های اجتماعی اهمیت دارد. در واقع نمی‌توان به فردی که بر اساس نفع فردی مسئولیت‌هایش را انجام می‌دهد، عنوان مسئولیت‌پذیر را اطلاق کرد. برای مثال نمی‌توان کارمندی را که برای ارتقاء موقعیت خود کار می‌کند به جای پیشرفت سازمان مدّ نظر یا جامعه به طور کلی، یک کارمند مسئولیت‌پذیر دانست. شرایط مطلوب در این موقعیت‌ها چنین است که فرد در عین حال که به هویت و شخصیت مستقل خود تأکید دارد منافع و ارزش‌های دیگران را نیز در نظر بگیرد. لزوم توجه به ارزشهای جمع‌گرایانه و دیگرخواهانه به معنای ترجیح دادن دیگران بر خود نیست بلکه به معنای حرمت نهادن و به رسمیت شناختن منافع دیگران است.

توجه به حضور دیگری در دوران معاصر اهمیت دوچندانی به خود گرفته است. افزایش شدید جمعیت، تخصصی شدن و تقسیم کار گسترده بخصوص در محیط‌های شهری و نیز تعدد نقش‌های افراد که باعث گسترده‌تر شدن دایره تعاملات آنها شده است، گواه بر این امر می‌باشند. نکته حائز اهمیت این است که این توجه لزوماً تقویت علائق دیگرخواهانه را به ارمغان نیاورده است. تقسیم کار گسترده در دوران معاصر بخصوص در نقاط شهری باعث شده است که یک فرد خود را در نقش‌های مختلف ببیند که این شرایط می‌تواند تعارض و تضاد نقشی را نیز برای وی به همراه داشته باشد. در این صورت فرد نخواهد توانست انتظارات بر حق دیگران را در ادای تعهدات و مسئولیت‌هایش در نقش‌های مختلف برآورده سازد. بنابراین افراد کم‌کم خود را جدا از جامعه تصور کرده و به دیگران و نیز جامعه احساس تعهد و مسئولیت نخواهند کرد و بیشتر به دنبال منافع شخصی خواهند بود. انسان درگیر در چالش‌های دوران مدرن و اسیر در سرعت و شتاب آن، انگیزه و فرصت لازم برای ادای کامل همه مسئولیت‌ها و توجه به ارزش‌های انسان‌گرایانه را نداشته و صرفاً غرق در مسائل فردی خواهد بود.

در ایران نیز ورود به مدرنیته و پس از آن ورود به دوران شهرنشینی شتابان چنین رویه‌های مشابهی را به همراه داشته است. شهرنشینی شتابان بعد از جنگ جهانی دوم و شرایط آنومیک جامعه در حال گذار ایران نیز مسأله «گلیم خود از آب بیرون کشیدن» را تشدید کرده است. شواهد تجربی نیز تأیید کننده این شرایط می‌باشند: نتایج یک نظرسنجی نشان می‌دهد که فقط ۱۰/۷ درصد از پاسخگویان مردم ایران را خودخواه نمی‌دانند، ۲۴ درصد کمی خودخواه، ۳۳/۱ تا حدودی خودخواه و ۳۰ درصد خیلی خودخواه می‌دانند. پس عقیده به خودخواهی در میان

هموطنان قوی است (محسنی، ۱۳۷۹: ۵۰۸). نتایج همان تحقیقات نشان می‌دهد که نسبت کسانی که عقیده داشتند مردم ایران تکرو نیستند فقط ۱۱/۳ درصد بوده است (محسنی، ۱۳۷۹: ۵۰۸). این خودخواهی باعث کاهش احساس مسئولیت نسبت به دیگران و نیز جامعه و هنجارهایش شده است. همه این شرایط دست به دست هم داده اند تا افراد در موقعیتهایی که در آن به ایفای نقش می‌پردازند بیشتر به دنبال منافع شخصی خود باشند تا منافع و تعلقات جمعی. این طرز نگرش به طور مستقیم مسئولیت‌پذیری افراد را در زندگی روزمره کاهش داده و در عوض خودخواهی آنان را افزایش داده است.

بحث مسئولیت‌پذیری اجتماعی در شهر کاشان نیز از جایگاه خاصی برخوردار است. شهر کاشان به عنوان یک شهر تاریخی از شهرهای پراهمیت ایران می‌باشد؛ هم از جهت سوابق درخشان هنر و صنعت و هم از نظر اینکه دارالمومنین و مهد تشیع ایران است. جایگاه ارتباطی کاشان نیز در مرکز ایران غیر قابل انکار می‌باشد. این جایگاه ارتباطی و نزدیکی به پایتخت، این شهر را به عنوان یکی از مراکز مهم مهاجرپذیری تبدیل ساخته است و نیز روند افزایش جمعیت را در آن به شدت افزایش داده است. نزدیکی به پایتخت نسیم دگرگونی در آن را خیلی زود به کاشان رساند و آن را نیز متحول کرد. چنین شهرنشینی شتابانی البته فارغ از مسائل و مشکلات نیز نبوده است. مشکل اصلی مورد تأکید این تحقیق، انزوآوری و خودخواهی و کاهش ارزش‌های دیگرخواهانه‌ای چون مسئولیت‌پذیری می‌باشد.

به علاوه شهر کاشان هنوز از ویژگیهای سنتی نیز برخوردار است و در واقع از لحاظ فرهنگی شهر کاشان تلفیقی از سنت و مدرنیته است پس سوگیری شهروندان این شهر به مقوله‌هایی چون مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشخص نیست. پس سوال‌های اصلی این تحقیق از این قرارند: سطوح و ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی کدامند؟ سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی به صورت کلی و نیز نسبت به ابعاد آندر شهروندان به چه سمتی است؟ عوامل اجتماعی موثر بر این سوگیری کدامند و تأثیرشان به چه شکل است؟

۱-۲-۱- ضرورت نظری

در پی گسترش فردگرایی و نگرانی از تهدید نفع‌طلبی‌های خودخواهانه، کاهش تعهدات و مسئولیت‌های شهروندان و تأثیرات منفی این امور، شاهد توجه مجدد به مفاهیم انسان‌گرایانه و رفتارهای اجتماعی مقوم آن چون مسئولیت‌پذیری شده است. توجه به مسئولیت‌پذیری نیز به نوبه خود باعث تقویت وجدان فردی و جمعی یا به تعبیری روح جمعی در جامعه خواهد شد. چنانچه در جامعه حس مسئولیت حفظ شود این احساس جمعی یا به تعبیر دورکیم روح جمعی در جامعه خواهد ماند و اعضای آن جامعه را در پیوند و ارتباط متقابل با هم قرار خواهد داد که هر کسی خود را در مقابل دیگران مسئول می‌داند و نسبت به مشکلات و مسائل جامعه احساس مسئولیت می‌کند.

بنابراین با تحقیق و پژوهش در موضوع مسئولیت‌پذیری شناخت جامعه‌شناسانه نسبت به موضوع ارتقاء می‌یابد و موضوع مدنظر به سمت تدقیق بیشتر پیش خواهد رفت. موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارای ابعاد وسیعی می‌باشد که عرصه مناسبی برای کنجکاوی‌های محققانه است. این تحقیق نیز چنین راهی را در پیش رو دارد و بر این سعی است تا با بررسی ابعادی از موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تا حدودی علایق محققانه را به سمت این موضوع برانگیخته و راه را برای بحث و بررسی بیشتر پیرامون این موضوع هموار کند.

۱-۲-۲- ضرورت کاربردی

اندیشمندان علوم اجتماعی و مدیران اجرایی امروزه بر لزوم آگاهی اجتماعی و تعهد افراد جامعه و عمل به مسئولیت‌ها به منظور سرعت بخشیدن به کارها و کاستن از هزینه‌ها تاکید می‌ورزند. اهمیت مسئولیت‌پذیری تنها در گستره اجتماعی آن خلاصه نمی‌شود بلکه بسیاری از روان‌شناسان آن را برای فرد لازم می‌دانند و معتقدند که مسئولیت‌پذیری به زندگی فرد معنا و مفهومی تازه می‌بخشد.

وضعیت فعلی جامعه ما لزوم توجه به مسأله مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان در ابعاد و زوایای مختلف را ضروری ساخته است. ایران کشوری است که به سوی توسعه در حرکت است و این توسعه مگر با حرکتی جمعی و فهم صحیح از مسئولیت‌های فردی و اجتماعی میسر نخواهد شد. در این شرایط است که داشتن شهروندان مسئولیت‌پذیر هموار کننده مسیر توسعه در ایران خواهد بود. توجه به منافع فردی به هر نحوی ضربات جبران‌ناپذیری را بر نظم اجتماعی وارد خواهد آورد. البته در شرایط کنونی ایران و وجود وضعیت

آنومیک به نظر می‌رسد انکار مسئولیت یا انجام آن بر اساس نفع شخصیکم‌هزینه‌تر و به یک هنجار اجتماعی تبدیل شده است و تغییر این وضعیت، اگر امکان‌پذیر باشد، پروسه ای بسیار زمانبر می‌باشد.

نکته مهم دیگر این است که طرح مسأله توسعه بومی و پایدار علاوه بر ایجاد زیرساخت‌های فنی و اقتصادی، نیازمند تحولی بنیادی در حوزه فرهنگ است و یکی از ابعاد تحول فرهنگی رهایی از فردگرایی مهار گسیخته یا خودمحوری و توجه به منافع جمعی است. تنها در پرتو شکل‌گیری جمع‌گرایی عقلانی است که می‌توان به پیدایش انسان‌های مسئولیت‌پذیر امید داشت.

بنابراین توجه به مسأله مسئولیت‌پذیری اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد تا مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی به طور دقیق‌تر مورد بحث قرار گرفته و نیز با تحقیق در این زمینه، مسئولیت‌پذیری در وجود شهروندان نهادینه شده و راه برای پیشرفت کشور هموار گردد. نکته مهم این است که اساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دوران کودکی پایه‌ریزی می‌شود و در این دوران است که انسان وارد مرحله شناخت دنیای پیرامون شده و با دیگران وارد تعامل می‌شوند. پس مدرسه و خانواده در تقویت رفتارهای اجتماعی مطلوب و از جمله مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش غیر قابل انکاری بر عهده دارند. بنابراین آگاهی و آموزش این دو نهاد در این زمینه تقویت و تحکیم مسئولیت‌پذیری در اجتماع را به همراه خواهد داشت. تحقیق در این زمینه دست مسئولین امر را برای برنامه‌ریزیهای آموزشی باز خواهد گذاشت.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق بررسی و شناخت سطوح و ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نیز شناخت سوگیری شهروندان شهر کاشان در قبال مسئولیت‌پذیری اجتماعی به طور کلی و شناخت سوگیری شهروندان نسبت به هر یک از ابعاد آن می‌باشد و نیز بررسی عوامل اجتماعی که این سوگیری را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این سوگیری می‌تواند به سوی منافع فردی افراد باشد یا به نفع منافع جمعی. علاوه بر این اهداف اصلی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و نیز ابعاد دینداری با سوگیری در مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نیز تأثیر متغیرهای زمینه‌ای در آن نیز مد نظر می‌باشد.

۱-۴- پیشینه تحقیق

در هر تحقیق مرور تحقیقات انجام شده توسط دیگران در ارتباط با موضوع تحقیق اهمیت زیادی دارد. مرور این تحقیقات می‌تواند محقق را از روند انجام تحقیق توسط دیگران و کمیت و کیفیت تحقیقات آنها آگاه سازد تا از این طریق هم به محاسن و هم به معایب کارهای انجام شده بیشتر آشنا شود و بتواند هر چه بهتر در تدوین موضوع تحقیق و به پیش بردن مراحل تحقیق قدم بردارد. همچنین مقایسه‌ای که محقق میان تحقیقات گوناگون انجام می‌دهد می‌تواند به روشن شدن پاره‌ای از مسایل که دیگران کشف نکرده‌اند کمک کند. در این بخش به تعدادی از تحقیقات داخلی و خارجی که بیشترین قرابت را با مسأله‌ی تحقیق دارند اشاره شده است.

۱-۴-۱- تحقیقات داخلی

(۱) «بررسی مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر آن»، عنوان پایان‌نامه‌ای است که یوسف خوشبین آن را به انجام رسانیده است.

محقق در این تحقیق بر این باور است که رشد شهرنشینی و تقسیم کار فزاینده در جوامع مدرن امروزی علاوه بر پیامدهای مثبت، دارای عواقب و پیامدهای منفی زیادی از جمله کاهش احساس مسئولیت و افزایش فردگرایی شده است. پیدایش چنین وضعی را به خصوص در میان جوانان که نیروی فعال جامعه محسوب می‌شوند دارای عواقب وخیمتری می‌باشد. با چنین رویکردی وی به عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان شهر همدان می‌پردازد.

جامعه آماری این پژوهش را جوانان (۲۹-۲۰) شهر همدان در سال ۱۳۹۰ تشکیل می‌دهد. چهارچوب نظری تحقیق مبتنی بر رویکرد تلفیقی و با استفاده از نظریات وبر، پارسونز، بوردیو و رس تدوین شده است. روش تحقیق مورد استفاده، روش پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بوده است. نمونه آماری بر اساس فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر بوده و روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای چند مرحله‌ای بوده است.

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان شهر همدان در حد متوسط بوده است. نتایج میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان شهر همدان را در ابعاد اقتصادی، سیاسی، جامعه‌ای و فرهنگی متفاوت نشان می‌دهد. نتایج حاصله از آزمون فرضیه‌ها نیز نشان می‌دهد که به جز پایگاه اقتصادی و اجتماعی سایر متغیرهای مستقل اصلی در این پژوهش؛ عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، استفاده از رسانه‌های جمعی، دینداری

و قومیت مورد تأیید واقع شده‌اند. نتایج تفسیری و تحلیلی رگرسیون چند متغیره و تحلیل مسیر نیز بر وجود رابطه معنادار بین این متغیرها دلالت دارد. در این بین متغیر عام‌گرایی بیشترین قدرت را در تبیین و اثرگذاری بر متغیر وابسته (مسئولیت‌پذیری اجتماعی) داشته است (خوشبین، ۱۳۹۰).

(۲) «بررسی عوامل موثر بر مسئولیت‌پذیری نوجوانان دبیرستانی در خانه و مدرسه»، عنوان پژوهشی است که کردلو آن را انجام داده است. در این تحقیق نقش دو نهاد بنیادین خانواده و مدرسه در شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری مورد بررسی قرار گرفته است. روش پژوهش، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده است. چهارچوب نظری تحقیق را نیز نظریه نیازهای مازلو تشکیل می‌دهد. جامعه آماری آن تحقیق شامل دانش‌آموزان دبیرستانی تهران بوده که تعداد ۴۷۹ نفر از ۱۰ دبیرستان دخترانه و پسرانه به شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شدند.

فرضیه تحقیق عبارت بوده از «احساس امنیت، احساس تعلق و عزت نفس بر مسئولیت‌پذیری در مدرسه تأثیر دارد». نتایج حاکی از این است که می‌توان ۲/۵ درصد از واریانس مسئولیت‌پذیری در مدرسه را از مسئولیت‌پذیری در خانه پیش‌بینی کرد. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد فرضیه تحقیق تأیید شده لذا لازمه احساس تعلق، به وجود آمدن احساس امنیت است و لازمه به وجود آمدن عزت نفس به وجود آمدن دو نیاز احساس امنیت و احساس تعلق است و نیز لازمه مسئولیت‌پذیری تأمین احساس امنیت، احساس تعلق و عزت نفس است.

بر اساس نتایج تحقیق، محقق پیشنهادهایی ارائه می‌دهد که به چند مورد اشاره می‌گردد: الف) مدارس زمینه‌های ایجاد امنیت را فراهم سازند به طوریکه دانش‌آموز در جنبه‌های مختلف از جمله اعتماد متقابل، امنیت، دریافت نمره بر حسب تلاش، احساس امنیت نماید. ب) مدارس زمینه‌های احساس تعلق را در مدرسه فراهم سازند. دانش‌آموز باید با دوست داشتن و دوست داشته شدن، مورد قبول بودن، احترام متقابل و نیز احساس تعلق به محیط آموزشی این نیاز را به خوبی پشت سر بگذارد. ج) مدارس باید زمینه‌های عزت نفس دانش‌آموزان را فراهم آورند. از آنجاییکه عزت نفس علاوه بر جنبه‌های درونی با عوامل بیرونی نیز مرتبط است لذا مدرسه بهترین نهاد برای افزایش عزت نفس می‌باشد (کردلو، ۱۳۸۷).

(۳) «مسئولیت‌پذیری اجتماعی در برنامه‌ریزی درسی کنونی دوره ابتدایی ایران و طرحی برای آینده»، عنوان پژوهشی است که در آن سبحانی‌نژاد، به بررسی میزان توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن

در عناصر برنامه‌ریزی درسی کنونی دوران ابتدایی ایران می‌پردازد. روش پژوهش تلفیقی از تحلیل محتوا و روش توصیفی است. نمونه تحقیق شامل کلیه برنامه‌های درسی پایه‌های چهارم و پنجم دبستان، ۶۰ معلم از ۳۰ منطقه انتخابی شهر اصفهان در پایه‌های چهارم و پنجم دبستان، ۹۰ نفر کادر اجرایی از ۳۰ مدرسه انتخاب و ۳۰۰ دانش‌آموز پایه‌های چهارم و پنجم از مدارس مذکور بوده است. کلی‌ترین یافته‌های پژوهش عبارتند از:

۱- درصد کمی از اهداف مصوبه دروس دوره ابتدایی به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی اختصاص داشته، هر چند این توجه عمدتاً به مسئولیت‌های دینی-اجتماعی، مدنی و بعد شناختی مسئولیت‌های اجتماعی بوده است.
۲- در محتوای دروس پایه‌ای چهارم و پنجم ابتدایی بیشترین توجه به مسئولیت‌های مدنی بوده است. در عین حال به دو بعد شناختی و عاطفی مسئولیت‌های اجتماعی به طور ناقص توجه شده و به بعد عملکردی آن هیچ‌گونه توجهی نشده است.

۳- در حالی که در کتابهای راهنمای معلم ریاضی پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی هیچ‌گونه توجهی به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی نشده، در کتابهای راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های مذکور به این مؤلفه‌ها و بخصوص به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی بیشتری توجه شده است.

۴- معلمان در حد متوسط به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه داشته‌اند، اما عمدتاً توجه آنان به مؤلفه‌های تدریس بعد عاطفی بوده است. بعلاوه، میزان توجه مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی نیز در حد متوسط بوده است (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹).

(۴) «بررسی و تبیین رابطه بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز»، عنوان پژوهشی است که محمد تقی ایمان و وجیهه جلائیان در آن به بررسی و تبیین رابطه بین مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در بین جوانان ۱۸-۲۹ ساله شهر می‌پردازند.

محققین بر این باورند که مسئولیت اجتماعی مهارتی است که باعث بروز رفتارهایی می‌شوند که مورد ارزش-گذاری قرار می‌گیرند. این مهارت‌ها می‌توانند در روابط با دیگران نتایج مثبت و موفقیت‌آمیزی به وجود آورند و منجر به احساس رضایت فردی و گروهی شوند و در صورت عدم رعایت آن می‌تواند اعتماد بین انسانها را کم‌رنگ نموده و باعث از بین رفتن روحیه همکاری و تعاون در بین افراد شود.

در این پژوهش، داده‌ها با استفاده از روش پیمایش و از طریق پرسشنامه ساختار یافته برای ۳۸۶ نفر که به طور تصادفی انتخاب شدند، گردآوری شده است. فرضیات این تحقیق عبارتند از: ۱- بین میزان سرمایه اجتماعی و

مسئولیت اجتماعی رابطه وجود دارد. ۲- بین میزان عزت نفس و مسئولیت اجتماعی رابطه وجود دارد. ۳- بین میزان سرمایه اجتماعی و عزت نفس رابطه وجود دارد. ۴- بین متغیرهای جمعیتی (سن، جنس، تحصیلات، تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، وضعیت اشتغال و وضعیت تأهل جوانان) و مسئولیت اجتماعی آنها رابطه وجود دارد.

نتایج حاکی از آن است که نمره شاخص اصلی این تحقیق (مسئولیت اجتماعی) در حد بالایی است و مسئولیت اجتماعی نسبتاً بالایی را نشان می‌دهد. شاخص دیگر سرمایه اجتماعی است که نمره آن حد متوسطی را نشان می‌دهد. شاخص دیگر عزت نفس است که نمره آن در سطح بالایی قرار دارد. همچنین نتایج حاصل از بررسی فرضیه‌ها نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین سرمایه اجتماعی، عزت نفس، سن و تحصیلات با مسئولیت اجتماعی وجود دارد و نیز بین متغیرهای تحصیلات پدر و مادر با مسئولیت اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

نتایج رگرسیون چند متغیره نیز نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی مستقیماً تحت تأثیر متغیرهای سرمایه اجتماعی، عزت نفس، سن و جنسیت قرار گرفته است. در مدل تحلیل مسیر، چهار متغیر به صورت مستقیم و سایر متغیرها به صورت غیر مستقیم تأثیر معناداری بر روی مسئولیت اجتماعی داشته است. بیشترین تأثیر مستقیم بر مسئولیت اجتماعی متعلق به سرمایه اجتماعی و بیشترین تأثیر غیر مستقیم را تحصیلات مادر داشته است (ایمان و جلائیان، ۱۳۸۹).

۵) «بررسی ارتباط بین مسئولیت اجتماعی جوانان و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر مشهد)» عنوان تحقیق دیگری است که محمد تقی ایمان و همکاران آنرا به انجام رسانیده اند. هدف اصلی این تحقیق بررسی میزان مسئولیت‌پذیری جوانان در برابر جامعه و ارتباط آن با احساس امنیت اجتماعی در شهر مشهد بوده است. دغدغه و رویکرد اصلی محققین در این تحقیق نظم اجتماعی بوده است به همین دلیل مسئولیت‌پذیری را به عنوان عاملی مهم در حفظ نظم و امنیت اجتماعی در نظر می‌گیرند به طوریکه مسئولیت اجتماعی را مجموعه‌ای از مهارت‌های اجتماعی می‌دانند که طی فرایند یادگیری آموخته شده و افراد در چهارچوب هنجارهای اجتماعی و قوانین و مقررات دست به انتخابی می‌زنند که منجر به ایجاد روابط مثبت انسانی می‌گردد. چهارچوب نظری

این تحقیق را نظریات نیازهای انسانی سایتس و یادگیری اجتماعی باندورا تشکیل می‌دهند که بر درونی کردن این نظم در وجود افراد تأکید دارند.

روش تحقیق در این پژوهش، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده است. تعداد ۳۸۵ جوان به عنوان نمونه معرف به شیوه تصادفی سیستماتیک برای مطالعه انتخاب شدند.

فرضیات تحقیق عبارت بودند از: ۱- بین میزان اعتماد جوانان و امنیت در جامعه ارتباط وجود دارد. ۲- بین مسئولیت اجتماعی جوانان و امنیت اجتماعی رابطه وجود دارد. ۳- بین تعهد اجتماعی جوانان و امنیت اجتماعی رابطه وجود دارد. ۴- بین ویژگی‌های فردی (سن، هویت طبقاتی، جنس، وضعیت تأهل، تحصیلات، درآمد و وضعیت شغلی و وضعیت مسکن) و امنیت اجتماعی رابطه وجود دارد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بین مسئولیت اجتماعی، تعهد اجتماعی، اعتماد اجتماعی و تحصیلات جوانان با احساس امنیت اجتماعی جوانان رابطه معناداری وجود دارد. همچنین یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که هرچه مسئولیت‌پذیری جوانان بیشتر باشد زمینه رشد و شکوفایی جامعه و در نتیجه فراهم شدن امنیت اجتماعی بیشتر می‌شود (ایمان و دیگران، ۱۳۸۹).

۶) «ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن»، عنوان مقاله ای است که صمد ایزدی به همراه مصطفی عزیزی شماری با هدف سنجش میزان دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان در فرایند جهانی شدن انجام داده اند.

استدلال محققین این است که مفهوم شهروندی در قرن ۲۱ برای زندگی در جامعه جهانی و پدیداری چالش‌ها و مسائل و مشکلات جدید مانند جهانی شدن، تخریب گسترده محیط زیست، تغییرات سریع در رشد فناوری و پیدایش بحران در مسائل اخلاقی و اجتماعی دستخوش تغییرات اساسی شده است به طوری که امروزه بحث شهروندی علاوه بر آن که در سطح محلی و ملی مورد بحث است در سطح ملی و بین‌المللی و جهانی نیز مدنظر است و در نتیجه یک چهارچوب وسیعی برای شهروندی پیشنهاد می‌شود. بنابراین برای همسو شدن با این پیشرفت‌ها، ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و آگاهی از حقوق مرتبط به آن و همچنین مسئولیت‌پذیری اجتماعی، جهت ایفای نقش شهروند مفید و فعال در جامعه جهانی دو چندان می‌گردد.

روش پژوهش، پیمایش و جامعه آماری تحقیق شامل دانشجویان پردیس دانشگاه مازندران می باشد که با استفاده از جدول مورگان، تعداد ۳۸۰ نفر از دانشجویان به شیوه نمونه گیری طبقه ای و به تفکیک جنس انتخاب شده اند. ابزار گردآوری داده ها نیز پرسشنامه محقق ساخته بوده است.

نتایج تجزیه و تحلیل داده ها نشان می دهد که دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند و میانگین مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان در حد متوسط و بالاتر از متوسط بوده است. نتایج همچنین بیانگر عدم تفاوت معنادار بین دانشجویان دختر و پسر در میزان برخورداری از دانش شهروندی و مسئولیت پذیری اجتماعی است. همچنین نتایج آزمون همبستگی بیانگر وجود رابطه بین دانش شهروندی با مسئولیت پذیری اجتماعی می باشد (ایزدی و شمایی، ۱۳۸۸).

(۷) «رشد مسئولیت اجتماعی در نوجوانان و نقش آن در یادگیری»، مقاله ای است که فتحی آذر در آن به موضوع مسئولیت اجتماعی می پردازد. وی نتیجه می گیرد که احساس مسئولیت اجتماعی و تعهد به آن از دو طریق در پیشرفت تحصیلی اثر می گذارد. اول اینکه رفتار مسئولانه باعث می شود تا بین آنها و همکلاسیها و معلم خود تعامل مثبت برقرار شود، بدین ترتیب امکان یادگیری موثر فراهم می شود. دوم احساس تعهد و مسئولیت سبب رشد انگیزه درونی شده و لذا باعث افزایش جریان یادگیری می شود (فتحی آذر، ۱۳۷۳).

(۸) «رابطه بین تعهد شغلی و مفاهیم مشابه با آن»، عنوان مقاله ای است که در آن گمینیان به موضوع تعهد شغلی و رابطه آن با مفاهیمی چون: انگیزش، رضایت شغلی، روحیه، کیفیت حیات شغلی، نگرش شغلی، وجدان کار و مسئولیت می پردازد. در ارتباط با مسئولیت او بر این باور است که احساس مسئولیت در مقابل کار، منبع بیرونی و درونی دارد. گاهی فرد صرف نظر از وجود نظارت بیرونی، قوانین و مقررات و بازخواست در قبال انجام کار، نتایج و پی آمدهای آن احساس تعهد درونی دارد و با تمام وجود در جهت تحقق اهداف سازمان تلاش می کند که می توان این گونه افراد را شایسته عنوان مسئول یا کارمند متعهد دانست. مسئولیت، موضوع شخصی به شمار می آید و ممکن است در افرادی وجود داشته باشد و در برخی دیگر نباشد. بنابراین، مسئولیت نوعی تعهد در برابر دیگران است و قابل تفویض نیست. گاهی نیز احساس مسئولیت دارای منبع بیرونی است و عبارت است از تعهد و الزام شاغل جهت اجرای تکالیف و اعمال اختیارات و ضوابط و معیارهای مقرر. یعنی قوانین و مقررات و ناظران بیرونی فرد را متعهد و ملزم به احساس مسئولیت و پاسخگویی می کنند.